

הוראת בקיאות ספר מלכים – הנחות יסוד

- בספר מלכים שזורים עקרונות מחשבתיים ואמוניים רבים הקשורים בקשר ישיר בקיום ההיסטורי של עם ישראל בארצו, בהובלת המלכים המנהיגים אותו.
- לימוד הבקיאות מזמן מפגש מתמיד עם עקרונות אלו ותורם להפנמתם.
- הדגשת רעיונות אלו במהלך הלימוד מסייעת להבנת הספר, ובעיקר להבנת משמעותו בבחינת נבואה שנצרכה לדורות.
- לימוד הספר בימינו, עת זכינו לשוב לארצנו ולחיות בה תחת שלטון יהודי, מזמן מפגש משמעותי ופורה בין עבר להווה.
- הוראת תנ"ך בכלל, והוראת בקיאות בפרט, דורשת מן המורה המלמד בקיאות בספר הנלמד כבר משלבי ההוראה הראשונים על מנת שיוכל להלך קדימה ואחורה בספר, לקשר בקשר סיבתי ורעיוני בין האירועים שונים ולהבין את העקרונות המנחים את הספר. הוראת בקיאות אינה פותרת את המורה המלמד מהיכרות מעמיקה עם תכני הספר הנלמד.
- בהוראת בקיאות יש לחזור על העקרונות החוזרים את הספר, ומבססים את מבנהו, ולהדגיש אותם.

עיקרון הסיבתיות הכפולה

הסיבתיות הכפולה, היא עיקרון דתי-אמוני השזור בספר מלכים ובתנ"ך כולו. על פי עיקרון זה האירועים בעולם מתרחשים בהתאם לידו המכוונת של ה' מחד, ומאידיך הם תוצר של פעילות אנושית המושתתת על בחירה חופשית. כך מסתבר שמאחורי כל אירוע עומדת ידו המכוונת של ה' ובחירתו החופשית של האדם. עיקרון הסיבתיות הכפולה קשור בשאלת הידיעה והבחירה, כפי שאמרו חכמים 'הכל צפוי והרשות נתונה' (אבות ג, טו).

מנהיג ומנהיגות

מנהיג הוא האיש העומד בראש העם ובידו ניתן הכוח להוביל את העם לפסגות או חלילה לדרדר אותו לתהומות. התנהלותם של אבות האומה הציבה את תשתית ההנהגה בישראל, וראשון המנהיגים ואולי הבכיר שבהם הוא משה. המלוכה היא אחד מדגמי המנהיגות המקובלים במקרא (דגמים נוספים הם: שופטים, זקנים, כהנים וכו') ספר מלכים משרטט את דמותם של המלכים ובהם מלכי יהודה צאצאי בית דוד ומלכי ישראל שחלקם מונו על ידי נביא ה' וחלקם על ידי העם. אמת המידה לדמותם של המלכים בספר היא עשיית הישר בעיני ה'. עיון בפועלם של מלכים ומנהיגים נוספים בספר, מאפשר התבוננות בדמותם המורכבת, בדרך קבלת ההחלטות שלהם ובמשמעות החלטותיהם בדורם ולדורות הבאים. ספר מלכים מזמן לנו דיון באחריות המוטלת על מנהיג, בתכונות הנדרשות להצלחתו ובגורמים המשפיעים על דמותו והנהגתו ועוד.

בית המקדש

בית המקדש נבנה בפתחו של ספר מלכים ונחרב בסופו. בכך מסמל המקדש את החזון הגדול מחד ואת השבר הנורא מאידך. המקדש, בהיותו מקום אחד ויחיד לעבודת ה', מוביל לביסוס האמונה בא-ל אחד ומהווה מרכז רוחני שבכוחו לאחד את העם סביב עבודת ה'.

לאחר פילוג הממלכה המאוחדת לשתי ממלכות – יהודה וישראל, ממשיך המקדש להתקיים בנחלת יהודה, ואילו בממלכת ישראל מציבים אלטרנטיבה לעבודת ה' מחוץ למקדש. הניתוק של ממלכת ישראל מן המקדש בירושלים היה בעוכריהן של שתי הממלכות וגרם לאיבה ואף למלחמה ביניהן.

בתוך ממלכת יהודה, היחס למקדש לובש ופושט צורה לאורך הספר. יש מלכים המפארים ומשפצים אותו ואחרים המרוקנים אותו מתכולתו. יש המכניסים בו מרכיבים זרים ויש המטהרים אותו. כך מהווה המקדש תמונת מראה למצבו של העם עד לחורבנו. תפקידו של בית המקדש בספר מלכים מזמן לנו דיון על משמעותו ותפקידו של הבית שאליו אנחנו כוספים ועל בניינו אנחנו מתפללים מדי יום.

מלך ונביא

פניית העם לשמואל הנביא הובילה להקמת מוסד המלוכה בישראל. בידי המלך הופקדו סמכויות הנהגה רחבות, אך הוא כפוף למשפט התורה והוא אמור לזכור בכל עת את מלך המלכים שמעליו. סיפורם של מלכי ישראל הוא פעמים רבות סיפור התמודדות מלך בשר ודם עם מלכותו של הקב"ה. הנביאים מייצגים את דבר ה' בעולם ותפקידם בספר מלכים הוא להביא את דבר ה' למלך. מבחינה זו משמש הנביא מעין "מבקר המדינה", מבקר בלתי תלוי המבקר ללא משוא פנים את המלך על מעשיו ופעולותיו הדתיות והמדיניות. תפקיד נוסף של הנביא בספר הוא להמליך מלכים בתחילת שושלות, ולעודד מהפכות להסרת מלכים מכיסאם. לאור האמור מתברר מקורם של העימותים בין מלך לנביא לאורכו של ספר מלכים.

הנביאים בספר מלכים שונים זה מזה בדפוסי פעולתם, והם מייצגים פנים שונות של הופעת דבר ה' בעולם. הספר מתאר מצבים בהם המלך ועמו נענו לדבר ה' שבפי הנביא ומצבים שבהם סירבו לשמוע לדבר ה'.

ישראל והעמים

עם ישראל חי ופועל בהיסטוריה בין העמים הסובבים אותו כעם ה'. אלוקיו, בורא העולם, משגיח ומנהל את עולמו בצדק וברחמים, ותובע תביעות מוסריות מעמו ומן העולם כולו. הספר פותח בימי שלמה בהם נציגי עמים מגיעים לארץ כדי ללמוד מחכמת שלמה, ומסיים בתהליך הפוך בו עם ישראל כולו מתפזר בין העמים.

קשריו הדיפלומטיים של עם ישראל עם העמים הסובבים אותו, הבאים לעיתים לידי ביטוי בקשרי מסחר, ולעיתים אף בקשרי נישואין בין בתי מלוכה, משפיעים על מצבו הדתי והמדיני של העם. מיקומה הגיאוגרפי של ארץ ישראל בתווך בין המעצמה המצרית בדרום למעצמות הצפון (ארם,

אשור ובבל וגם צור וצידון), מביא פעמים רבות למעורבות מרצון או מאונס בסכסוכים שביניהם, ומשפיע על מידת ריבונותה של המלוכה בישראל.

עם ישראל אחדות ופילוג

ספר מלכים פותח בתיאור ממלכת שלמה המאוחדת והגדולה. עם מותו של שלמה מגיע השבר הגדול של פילוג הממלכה המאוחדת, שנמשך עד לחורבן ממלכת ישראל וגלות עשרת השבטים, ובמובן מסוים עד היום. הפילוג שהחל בימי רחבעם בן שלמה, הפך לעוינות בין הממלכות עד כדי מלחמות אלים ביניהן תוך עירוב עמים זרים. לרוב, הובילו המלחמות להחלשתן של הממלכות. לחילופין לעיתים ניתן לראות בספר מלכים שיתוף פעולה בין הממלכות, כשממלכת ישראל היא הדומיננטית. הספר מפגיש אותנו עם תקופות של פילוג ומלחמה בתוך העם ובכך מזמן התבוננות בחשיבותה של האחדות הלאומית באמצעות דוגמאות של שיתוף פעולה בין הממלכות, ולחילופין באמצעות הצבעה על האסון הגדול עד כדי מלחמת אלים שטומן הפיצול בתוכו.

מצב רוחני – מצב מדיני

אמת המידה לדמותם של המלכים בספר היא עשיית הישר בעיני ה' או הרע בעיני ה'. הצלחתו של המלך לא נמדדת בהיבט הביטחוני, הכלכלי או המדיני אלא בהיבט הרוחני. לאורך הספר עבודת ה' מהווה תנאי בסיסי לקיומה של הממלכה. עם זאת כאשר בוחנים את היחס בין המצב הדתי של המלך והעם לבין המצב המדיני עולה תמונה מורכבת: ימי שלמה בהם פותח הספר מתארים ימי שיא רוחני ומדיני. ירידה במצב הרוחני גוררת אחריה גם פגיעה מדינית. עם זאת במהלך הספר ניתן לגלות שלא תמיד קיים יחס ישיר בין המצב הרוחני למצב המדיני. אדרבה, לעיתים ימי השפל הרוחני מלווים בהצלחה מדינית.